

پایتختی تهران

دکتر ناصر تکمیل همایون

تکمیل همایون، ناصر، ۱۳۱۵ -

پایتختی تهران / ناصر تکمیل همایون - تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۹۸.

۶۶ ص.: مصور - (تهران پژوهی؛ ۱۶)

ISBN: 978-964-379-487-3

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا

۱. تهران - تاریخ. ۲. تهران - جغرافیا. الف. دفتر پژوهشهای فرهنگی. ب. عنوان.

۹۵۵/۱۲

DSR ۲۰۷۹

۵۷۴۶۱۸۰

کتابخانه ملی ایران

ISBN: 978-964-379-487-3

شاب: ۳-۴۸۷-۳۷۹-۹۶۴-۹۷۸

• پایتختی تهران •

• دکتر ناصر تکمیل همایون •

• Tehran: The Capital

• Nâser Takmil Homâyun (Ph.D.)

• د. استار: میترا طاهری لطفی

• طرح جلد و صفحه آرا: ثریا شریعتی

• شمارگان: ۱۰۰ نسخه • چاپ اول: ۱۳۹۸

تعدادی از تصاویر کتاب را جناب آقای کوش معتقدی در اختیار ناشر قرار داده اند، که از ایشان سپاسگزاریم.

همه حقوق محفوظ است. هرگونه تقلید و استفاده از این اثر هر شکل بدون اجازه کتبی دفتر پژوهشهای فرهنگی مجاز نیست.

دفتر پژوهشهای فرهنگی

مراکز اصلی پخش و فروش:

• دفتر و فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان کریم خان زند، خیابان ایرانشهر شمالی، کوچه باقری قصرالدشتی،

صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۶۹۱

دورنگار: ۸۸۳۰۲۴۸۵

شماره ۵. کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۹۱۳

تلفن: ۸۸۲۱۳۶۴

تلفن های فروش: ۸۸۴۹۴۶۱، ۹۳۵۲۴۷۹۸۴۷

پست الکترونیک: lahz1386@gmail.com فروش الکترونیک: www.iranculturalstudies.com

• پخش مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، نبش خیابان شهید وحید نظری، شماره ۲۵۵.

دورنگار: ۶۶۹۵۰۱۴۶

تلفن: ۶۶۴۱۷۵۳۲، ۹۱۲۲۱۷۷۶۴۷

یادداشت

این روزها بحث از هویت شهرها فراوان شنیده می‌شود. شهروندان در هر نقطه‌ای از زن، در پی کشف و شناخت هویت خود و مکان و زمانی هستند که در آن زندگی می‌کنند. اصل یک شهر یا کشور بودن، یعنی خود را متصل و متعلق به تاریخ و مکان و فضای آن شهر و کشور دانستن و آن را بخشی از خود به شمار آوردن. تلاش هر فرد برای شناخت هویت خود، از سویی نسبت او را با دیگری مشخص می‌کند و او را وادار به شناختی عمومی از جهان پیرامونش، تاریخش، خاطراتش، موارثش، احساساتش، ارزش‌ها، مفاهیم، بزرگان و مشاهیر و خصوصیات جمعی محیط زیستش می‌سازد. «هویت» مرتبط با شهر، شهروندان یک شهر را غرورشان، وندان متمایز کرده و حس مسئولیت «شهروندی» برای «ساکنان» ایجاد و آمانه می‌دهد میان «ساکن» یک شهر با «شهروند» یک شهر را ترسیم می‌کند.

اما شهرها را در این عصر، بدون مشارکت آگاهانه شهروندان نمی‌توان اداره کرد و اصولاً توسعه در هیچ عرصه‌ای را بدون مشارکت مردم نمی‌توان رقم زد. بدیهی است که امر مشارکت مردم تحقق نمی‌پذیرد مگر زمانی که حس تعلقی عمیق نسبت به مکانی که در آن زندگی می‌کنند، داشته باشند. اما حس تعلق نسبت به مکان زندگی، زمانی می‌تواند ایجاد شود که نسبت به شخصیت و هویت آن مکان شناختی کافی نزد شهروندان به وجود آمده باشد. به عبارت دیگر، بدون شناخت کامل ابعاد مختلف یک شهر،

نمی‌توان انتظار وقوع مشارکت آگاهانه و مسئولانه شهروندان را در اداره شهر داشت. شناختی که در ابعاد کالبدی و ذهنی از محیط‌های طبیعی، مصنوع و انسانی هر شهر به دست می‌آید. محیط‌های طبیعی هر شهر، چون کوه‌ها، رودها، تپه‌ها، دشت‌ها، مناظر طبیعی و غیره و محیط‌های مصنوع چون ابنیه، مجموعه‌های شهری، محله‌ها، خیابان‌ها، پیاده‌راه‌ها، میدان‌ها، پل‌ها، بناهای اداری، آموزشی، نظامی و مانند آن و محیط‌های انسانی همراه با تنوع زبانی، ادبی، مذهبی، نژادی، قومی، عقاید و آداب و رسوم، پاره فرهنگ‌ها، آیین‌ها، مراسم، روایات، ادعای ملی و مذهبی و غیره هستند. مجموعه این محیط‌ها، محتوای هویت یک شهر را تعیین و توضیح می‌دهد و تفاوت هویتی میان شهرهای مختلف نیز شهروندان آنها را رقم می‌زند.

اما کلان‌شهر تهران، که در تمامی وجوه خود موضوع مجموعه «تهران‌پژوهی» است، همان‌گونه که در ابتدا بافت، بنا به بنا و محله به محله تفاوت و متنوع شده، در ترکیب جمعیت و پایه فرهنگ‌های موجود در جامعه نیز متنوع و متکثر شده است.

مجموعه کتاب‌هایی که ذیل عنوان «تهران‌پژوهی» منتشر می‌شود، تهران را با تاریخ دیروز و امروزش و از مناظر فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و کالبدی مورد مطالعه قرار می‌دهد تا این مجموعه و گستره شناخت آن، دستمایه‌ای باشد برای آنهایی که به بهبود کیفیت زندگی و معنای زندگی نسل امروز در این شهر می‌اندیشند و نیز برای شهروندانی که در کار ساختن آینده این شهر هستند و دل‌نگران به آن فکر می‌کنند!

دفتر پژوهشهای فرهنگی

۹	پیش‌گفتار
۱۱	فصل یکم. مقدماتی و پایتختی تهران
۱۱	درآمد
۱۳	۱. ری باستان و سرزمین ایران
۱۵	۲. شهرشدن تهران
۱۹	فصل دوم. تهران، دارالملک تاریخی
۱۹	درآمد
۲۰	۱. دلایل گزینش تهران به پایتختی
۲۳	۲. تهران در عهد سلطنت فتحعلی‌شاه قاجار
۲۷	۳. تهران در دوره محمدشاه قاجار
۳۱	فصل سوم. تهران، دارالخلافه ناصری
۳۱	درآمد
۳۶	۱. ویران کردن قلعه کهن و بنای دارالخلافه ناصری
۳۹	۲. تختگاه مظفرالدین شاه قاجار
۴۳	فصل چهارم. تهران، پایتخت رسمی دوران مشروطیت
۴۳	درآمد

- ۴۵ ۱. آخرین پادشاه قاجار و پایتختی تهران
 - ۴۵ ۲. ماجرای تغییر پایتخت و مهاجرت
 - ۴۹ ۳. کودتای سیاسی و دگرگونی پایتخت
 - ۵۰ ۴. وقوع حوادث در پایتخت
 - ۵۳ ۵. پایتخت ایران از مدیریت نظامی تا جنگ جهانی دوم
 - ۵۶ ۶. پایتختی تهران در دوره محمدرضا شاه پهلوی
 - ۵۷ ۷. نقش انقلاب اسلامی در پایتختی تهران
- ۶۱ سخن پایانی
- ۶۵ منابع

پیش‌سخن

نهاد تاریخی مرکزیت حکومت در ایران به گونه جایگاه استقرار شاه و سلطان و امیر با عنوان‌های دارالملک، دارالاماره، دارالسلطنه، مقرالسلطنه و سرانجام «پایتخت» از اسامی تاریخی مورد توجه و بررسی علمی قرار گرفته است و انتخاب آن به عامل‌های چند ارتباطی دارد که مهم‌ترین آنها، خاستگاه سرزمین صاحبان قدرت و استراتژی روابط منافع گوناگون، دوری از دشمنان برون‌مرزی و جذابیت متعلقات فرهنگی و آیینی، سودمندی‌های اقتصادی و جز اینهاست. با عنایت به عوامل یادشده، بعضی از سیرها استمرار تاریخی درازمدت در امر حکومت و مدیریت وظایف اجتماعی و سیاسی داشته‌اند که شهر تاریخی «ری» یکی از مشهورترین آنهاست و فرزند خان این شهر که به «ام‌البلاد» یا «شیخ‌البلاد» شهرت داشته، کلان‌شهر تهران است که در گسترش تدریجی خود، کهن‌شهر ری باستانی را به صورت یکی از محله‌های حرد درآورده است. تهران از آغاز عصر صفوی به صورت شهر درآمد و در آغاز دوره قاجاریه دارالملکی آن مسلم گردید و پس از گذراندن دارالخلافگی ناصرالدین قاجار در انقلاب مشروطیت به طور رسمی زیور پایتختی ایران را بر تن کرد. در انقلاب اسلامی بدین سو، به گونه «ایران کوچک» مرکزیت حکومت کشور بزرگ ایران را عهده‌دار گردید.

در این کتاب پس از مقدماتی «پایتختی تهران» (موقعیت ری و شهرک تهران)، از تهران «دارالملک» و دلایل پایتختی سخن به میان آمده و قانونی بودن آن را تبیین کرده است و در این مسیر به بعضی آسیب‌ها و حوادثی که تغییرات

پایتخت را همراه داشته، اشاره شده است. سرانجام، پس از تحقق انقلاب بهمن ۱۳۵۷، نخستین تجلی تاریخی پایتختی تهران، به عنوان مرکز حاکمیت همه مردم ایران در یک نظام جمهوری مستقل و ملی، در تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران، چشمگیری جهانی پیدا کرد.

بی تردید در ترمیم نواقص و نابهنجاری های شهرنشینی در زمینه های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، تصمیم های کارساز لازم به نظر می رسند و امید است نسل جوان مدیران برخاسته از جامعه بتوانند همه مشکلات و معضلات را برتفع سازند و «بهار شهرنشینی» ایرانی را شکوفاتر سازند.